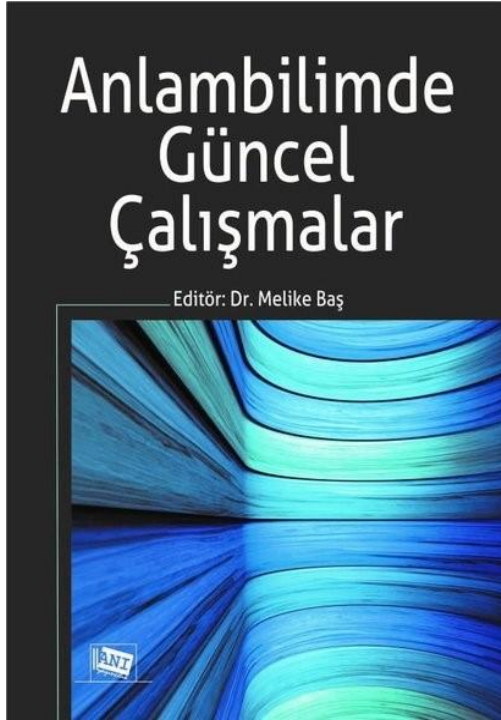


## ANLAMBİLİMDE GÜNCEL ÇALIŞMALAR<sup>1</sup>

Bilge Merve KARADAĞ<sup>2</sup>



*Anlambilimde Güncel Çalışmalar* adıyla kaleme alınan eser dil bilimin alt alanlarından biri olan anlambilim konusunu çeşitli kaynaklar ve araştırma teknikleri çerçevesinde incelemiş çalışmaları ihtiva etmektedir.

Eserde, son yıllarda Türkiye’de anlambilim alanında yapılan çalışmaların yoğunlaştığı konular ve bu alanda yurtdışında yaşanan gelişmelerin Türkiye’deki yansımalarının nasıl olduğu, dilbilimin öteki kuramsal ve uygulamalı alanlarında yürütülen güncel çalışmalar üzerinden verilmeye çalışılmıştır.

Dr. Melike Baş<sup>3</sup>’ın editörlüğünü üstlendiği *Anlambilimde Güncel Çalışmalar* adlı eser, “Giriş: Kitabın Amaç ve Kapsamı”, “Türkçe-İngilizce Sözlük” ve “Dizin” kısımları dışında makaleler içeren dört ana bölümden oluşmaktadır.

Kitapta yer alan bölümler ve bölümlerde yer alan makalelerin sayfa aralıkları şu şekildedir:

1. Biçemsel Anlambilim (s. 7-95)

<sup>1</sup> (ISBN:478-605-170-551-4; Ankara: Anı Yayıncılık; Yıl: 2021; s. 408)

<sup>2</sup> (Doktora Öğrencisi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, İstanbul Türkiye. blgkaradag@gmail.com. ORCID: 0000-0002-4792-2876

<sup>3</sup> Kitabın editörü Dr. Melike Baş, lisans öğrenimini Marmara Üniversitesi Yabancı Diller Eğitimi bölümü/İngilizce öğretmenliği programında aldıktan sonra yüksek lisansını Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dilbilimi anabilim dalında (2009), doktorasını da Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dilbilimi anabilim dalında tamamlamıştır (2015). Metafor ile söylem çözümlemesi alanlarında çalışmaları bulunun Dr. Melike Baş, Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü’nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. ORCID: 0000-0002-4104-8719.

- a. Soner Akşehirli- Zaman Anlambilimi ve Zaman Mantığı Açısından Türkçenin Görünümü
  - b. Ayten Şahin Bülbül- -(y)İcl Biçimbiriminde Çokanlamlılık: Sözcük Türetiminde Anlabilimin Rolü
  - c. Sinan Çakır- Sözdizim-Anlabilim Arakesitine Genel Bir Bakış
2. Bilişsel Anlabilim (s. 97-197)
- a. Melike Baş- Anlamın Bilişsel Kurulumunda Kavramsal Harmanlamanın Rolü: Pandemi Söylemi Örneği
  - b. Yanghee Lee- Bedenselleştirmeye Dayalı Anlam Genişlemesi: Türkçe ve Korece Beden Sözcükleri Üzerine Bir İnceleme
  - c. Kader Baş Keşkiç- Türkçe ve Batı Afrika İngilizcelerinde At Metaforları
  - d. Elif Arıca Akkök- Türkçe Geniş Sıfatının Anlamsal Görünümleri
  - e. Ayşe Eda Çelik- Odak Ayarlamada Seçim: Uzak Düğüm Sözcüğü Üzerine Derlem Temelli Bir Analiz
3. Derlem Anlabilim (s. 199-302)
- a. Yeşim Aksan- Derlem Temelli Sözlük Yazımı
  - b. Mustafa Aksan- Sözcük Anlamı ve Derlem Verisi: Eşdizimlilik Örüntüleri
  - c. Abdurrahman Kara- Sözlük Tanımlamalarında Yakın Anlamlılık ve Kapsam Sorunu: Derlem Verileri Ne Öneriyor?
  - d. Umut Ufuk Demirhan & Mustafa Aksan- Türkçe Sözlüklerde Anlam Tanımlarının Sıralamasına İlişkin Gözlemler: Sıklık Bilgisi Temelinde Derlem Çıkışlı Bir Sıralama Önerisi
  - e. Gülsüm Atasoy Kolbaşı- Derlem-Temelli Sözlükbilim Çalışması: Sözlük Anlam ve Derlem Anlam İlişkisi
4. Uygulamalı Anlabilim (s. 303-397)
- a. İpek Pınar Uzun- Süreç-içi Sözcük ve Tümce İşlemede Anlabilimin Nörodilbilime Etkisi
  - b. Bahtiyar Makaroğlu- Türk İşaret Dili Sözlükçesinde Gösterimsellik Etkisi
  - c. Gülin Dağdeviren Kırmızı- Kadın Cinayeti Haberlerinde Kadının Sosyo-Semantik Açından Temsili
  - d. Ayfer Su Birgil- Yabancı Dil Öğretiminde ve Öğreniminde Anlabilim: Anlamsal Özellik Çözümlemesi

Kitabın sonunda bulunan 'İngilizce-Türkçe Sözlük' ve 'Dizin' bölümleri bu makalelerde araştırmacıların farklı terimler tercih etmelerinden kaynaklanabilecek kavram kargaşasını engellemek ve anlabilim ile ilgili güncel terimlerin Türkçe karşılıklarının pekiştirilmesi adına önemli birer başvuru kaynağıdır.

Giriş: ‘Kitabın Amaç ve Kapsamı’ bölümünde, eserin bölümleri üzerine açıklamalar verilmiştir. Bölümler, biçimsel, bilişsel, derlem ve uygulamalı anlambilim olmak üzere dört ana koldan ilerlemektedir fakat bu bölümleri meydana getiren çalışmaların kullandığı yöntem ve araştırdığı konu bakımından farklı başlıklar altında da tasnif edilebilecekleri editör tarafından belirtilmektedir. Bu durum alanın disiplinler arası doğasından kaynaklanmaktadır.

*Biçimsel Anlambilim* başlıklı birinci bölüm üç makaleden oluşmaktadır. Doç. Dr. Soner Akşehirli tarafından “Zaman Anlambilimi ve Zaman Mantığı Açısından Türkçenin Görünümü” başlığıyla kaleme alınan ilk makalede, zaman anlambilimi ve zaman mantığı açıklanıp bu yaklaşımların Türkçedeki zamansallık bilgisi üzerindeki yorumlayıcı rolüne ilişkin öneriler sunulmaktadır. Doğal dillerdeki zaman ve görünüş ulamlarının oluşturucularla ilişkisini tek ya da çok işlevli çerçevede sunmayı hedefleyen modeller zaman mantığı ve zaman anlambilimi ilkeleriyle ortaya konulmaktadır. Araştırmada zaman mantığı ve zaman anlambilimi birbiri yerine dönüşümlü olarak kullanılmaktadır. Bu terimler, bir cümledeki zamansal bilginin nasıl bir mantıksal durum içinde sunulduğunu göstermeye çalışan doğruluk koşulu temelli modeller üretildiğini anlatmaktadır. Özellikle Türkçede, cümlelerdeki zamansallık bilgisi genellikle biçim bilgisel ve söz dizimsel çalışmalara konu olmaktadır. Zaman anlambilimi dil bilgisel zaman ve dil bilgisel görünüş öğeleri çerçevesinde incelenmektedir. Doğal dillerde, zamanda konumlanma bilgisini işleyen kategoriler, bu makalede zaman mantığının temel bağıntıları çerçevesinde Türkçe cümlelerin zamansallık bilgisini üretme biçimine ilişkin örnekler üzerinden gösterilmektedir. Örneğin ‘Ayşe güzeldi’ ve ‘Film güzeldi’ cümlelerinde zamansallık bakımından bir fark bulunmamaktadır. Birinci cümlede Ayşe’nin geçmişte güzel olduğu (ve artık olmadığı) bir zaman aralığına işaret edilmekteyken ikincisinde konuşurun tanıklık ettiği bir zaman aralığına işaret edilmektedir. Burada –DI ekinin zaman ve görünüş ulamlarından hangisini gösterdiği zamana konumlandırılan olgunun ne olduğuna bağlıdır.

Herhangi bir dilde yeni kelimeler üretilmesi kural tabanlı bir süreçtir ve çoğu zaman biçimsel bakış açısıyla ele alınmaktadır. Dr. Ayten Şahin Bülbül tarafından kaleme alınan ikinci makale “–(y)lcl Biçimbiriminde Çokanlamlılık: Sözcük Türetiminde Anlambilimin Rolü” başlığıyla biçimbilim-anlambilim ara kesitine odaklanmaktadır. Bülbül, çalışmasında sözcüksel düzlemde işlek bir son ek olan –(y)lcl biçimbiriminin anlamsal özelliklerini Rochelle Lieber’ün Sözcüksel Anlam Teorisi çerçevesinde incelemektedir. Lieber’in geliştirdiği teori, eklerin sözcüksel öğeler olduğu ve anlamlarının sözcükte iskelet ve gövde olarak adlandırdığı iki parça olarak kodlandığı varsayımından hareket etmektedir. Türkçede eylem tabanına eklenerek isim oluşturan biçim birimlerden biri olan –(y)lcl biçim biriminin adsıl türetiminde üstlendiği anlamsal roller bu çalışmada tüm derinliğiyle incelenmiştir. Ortaya çıkan kelimelerin anlamının nasıl belirlendiğini ve nasıl sözcükleştirildiğini (lexicalized) de irdeleyen makalede –(y)lcl biçimbiriminin geçişli ve geçişsiz bütün eylem tabanına eklenebilmesine rağmen daha çok olay/süreç özellikli eylemleri tercih ettiği ortaya konulmaktadır.

“Sözdizim-Anlambilim Arakesitine Genel Bir Bakış” derleme makalesinde Doç. Dr. Sinan Çakır, sözdizimini merkeze alan kuramlar ve anlambilimini merkeze alan kuramlara ayrı ayrı değinip bu alanların kesişimine giren mantıksal yapı, anlam bulanıklığı, konusal roller, ön varsayımlar, gerektirim ve dil bilgisellik-kabul edilebilirlik konularını incelemektedir. Modern dil bilgisi mimarisinde temel üçlü olan sesbilim, söz dizim ve anlambilim

alanları ara kesit kurallarıyla birbirine bağlanan ve aynı zamanda bağımsız üretken bileşenlerdir. Söz dizimi, anlamsal bilgiyi ne ölçüde ve hangi yollarla kodlamaktadır sorusunu soran yazar, üretici dönüşümsel dil bilgisi teorisinin söz dizim ve anlam kavramlarını kapsayan varsayımlarını Türkçe örnekler ile test etmektedir.

Kitabın ikinci bölümü olan *Bilişsel Anlambilim*'in ilk makalesi, kitabın editörü olan Dr. Melike Baş'ın "Anlamın Bilişsel Kurulumunda Kavramsal Harmanlamanın Rolü: Pandemi Söylemi Örneği" başlıklı çalışmasıdır. Baş, bu çalışmada salgınla birlikte dilde ortaya çıkan yeni kelime, ifade ve anlamların oluşum süreçlerini çözümleyerek Kavramsal Harmanlama (Bütünleştirme) Kuramını betimlemektedir. Fauconnier'in Zihinsel Uzamlar Kuramına dayanan Harmanlama Kuramı, kavramsal metafor çözümlemesi yaparken kullanılan kavramsal ilişkilerin sabit olmalarının üretilen benzetme ve metaforik ifadelerin oluşumunu ve mantığını açıklamada yetersiz kalmasından dolayı öne sürülen bir teoridir. Baş, salgın sürecinde ortaya çıkan söylemsel yapıları "Covid-19" ve "koronavirüs" anahtar kelimeleriyle inceleyip Harmanlama Kuramı çerçevesinde çözümlemektedir.

"Bedenselleştirmeye Dayalı Anlam Genişlemesi: Türkçe ve Korece Beden Sözcükleri Üzerine Bir İnceleme" başlıklı ikinci makalede Dr. Yanghee Lee, metafor yaratma sürecinde insan bedeninin en önemli kaynak alanlarından biri olmasından yola çıkarak ağız, baş, boyun, göz, sırt kelimelerinin Türkçe ve Korecede bedenleştirmeye dayalı metaforik anlam genişlemesini incelemektedir. Çalışmada anlam genişlemesinin kavramsal metafor (mecâz), metonimi (mecâz-ı mürsel) ve kategorik metafor gibi bilişsel düzeneklerle güdülendiğini örneklerle ortaya koyan Lee soyut kavramlaştırma sürecinin beden deneyimlerinden kaynaklanarak başladığını açıklamaktadır. Makalenin metafor oluşturma süreçlerini takip etmesi makaleyi önem kazandırmaktadır. Makalede incelenen 'ağız' kelimesine bakıldığında, bir organ olarak işlev ve temel anlamına bağlı kalarak anlam genişlemesine uğradığı gösterilmektedir. Örneğin:

- Bir gün baktım ağzında diş yok
- Belli onun da ağzı sulanmış, o da köfteden hakkını istiyor
- Benim ağzımda şaka olan başkasının ağzında hiç şaka gibi durmuyordu bazen
- Bardağı ağzına kadar suyla doldurdu
- Tünelin ağzında değilim artık
- Mağaranın ağzına yakın bir yerde yakıldığı için
- Dört yol ağzında inip inşaata doğru yürümeye başladı

Türkçede temel olarak insan bedeninin bir bölümünü gösteren ağız kelimesi, benzerlik veya bitişiklik ilişkisi yoluyla anlam genişlemesine uğramışken Korecede aynı kelime daha çok işlevsel özelliklerle güdülenerek konuşma eylemini üzerine temellenerek anlam değişmesine uğramaktadır. Metafor oluşumunu dört aşamada inceleyen yazar kavramları ve benzetme süreçlerini öncelikle insan bedeninin bölümü, ikinci aşamada cansız bir nesnenin bölümü, üçüncü aşamada bir nesneyle temas halindeki bölge ve son olarak nesneden ayrılmış bir bölge biçiminde tasnif etmiştir. Söylem içinde anlamın oluşma sürecini metaforik kaynak alan hiyerarşisine göre adım adım takip eden ve ortaya çıkaran Lee'nin karşılaştırmalı çalışması anlambilim alanına büyük katkı sağlamaktadır.

Dr. Kader Baş Keşkiç, “Türkçe ve Batı Afrika İngilizcelerinde At Metaforları” başlıklı çalışmasında at metaforları üzerinden bilişsel anlambilim, kültürel dil bilim ve kültürel kavramlaştırmalar çerçevesinde dil ve kültür arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Manuel olarak belirlediği metaforları Türkçe Ulusal Derlemi ve Corpus of Global Web Based English veri tabanlarını kullanarak karşılaştıran araştırmacı dil ve kültürler arası benzerliklerin ve farklılıkların metafor yaratma sürecine etkilerini ortaya koymuştur. Bu araştırmanın sonucunda ortaya çıkan ilginç bilgilerden biri metafor, atasözü ve deyimlerin oluşma sürecinde kültürün etkisi büyük olsa dahi ‘At’ metaforlarının farklı kültür ve dillerde aynı biçim ve anlamda kullanılmaları olmaktadır. Atlar, her kültürde değerli ve önemli alanlarda kavramlaşmaktadır. Örneğin ‘at gibi’ ifadesinin Türkçe Ulusal Derlemi’nde 82 kullanımı tespit edilmiştir. TDK’de ‘vücudu iri yarı olan kadın’ olarak tanımlanan ‘at gibi’ deyiminin, bu tanımdan ziyade ‘uzun boylu ve sağlıklı kadınlar’ olarak kavramlaştığı ortaya konulmaktadır. Buna karşılık ‘at gibi’ deyiminin Gana İngilizcesinde 16, Nijerya İngilizcesinde 13 değişkesi tespit edilmiştir. Bunlar ‘at gibi çalışmak’, ‘yarış atı gibi’, ‘at yarışı gibi’ ifadeleridir. Batı Afrika ülkelerinde genellikle siyasi münazara ve durumlarda kullanılan bu ifadeler, Türkçede belirli bir anlam yüklenememekte ve içinde geçtiği söyleme uyumlu olarak anlamlandırılabilir. Buna rağmen ‘at gibi çalışmak’, ‘yarış atı gibi’, ‘at yarışı gibi’ değişkeler bahsi geçen dillerin hepsinde benzer biçimde kullanılmaktadır. Türk kültüründe eski zamanlardan beri önemli bir yere sahip olan atların Türk dilinde de hâlâ önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır.

Derlem temelli bir çalışma olan “Türkçe Geniş Sıfatının Anlamsal Görünümleri” makalesinde Doç. Dr. Elif Arıca Akkök, Dirven’in temel imgesel anlam derecelenmesine dayanarak Türkçe “geniş” sıfatının anlamsal görünümüne odaklanmaktadır. Bu incelemede elde edilen verilere göre geniş sıfatı farklı imgesellik derecelerinde anlamlar kazanmaktadır. Araştırmada, Türkçe ‘geniş’ sıfatının ne tür kelimeler ile birlikte kullanıldığı, bu kelimelerin hangi deneyim alanlarını oluşturdukları, Türkçe Ulusal Derlemi’nde geniş + ad birleşimlerinde geniş sıfatının anlamsal dağılımı incelenmektedir. Bu çerçevede, sıfat kurulumları ve anlam türleri konuları açıklanmaktadır. Sıfatların anlambirimcikleri ancak kurulum oluşturdukları diğer bir varlıkla ortaya çıkabilmektedir. İlişkisel ifadeler olarak nitelenen Sıfat + ad kurulumlarına örnek olarak makalede geçen ‘geniş cadde’ ifadesi verilebilir. Burada boyutundan bağımsız olarak anlam kazanabilen ‘cadde’ kelimesine karşın ‘geniş’ kelimesi sıfat olduğunda anlamı belirginlik kazanmamaktadır. Burada sıfatın nitelediği ad türleri ve deneyim alanlarının belirlenmesi sıfatın kazandığı anlamların ortaya konulabilmesi için önemlidir. Yazar bu amaçla geniş + ad kurulumu bulunan adları türlerine göre 11 başlık altında sınıflandırmıştır. Bu adlar ait oldukları deneyim alanları temelinde sınıflandırılmış ve bu deneyim alanlarının sıklıkları ve yüzdeleri hesaplanmış, geniş + ad kurulumlarında ‘geniş’ sözcüğü niteledikleri ad türleri ve deneyim alanları çerçevesinde içerdikleri anlam türlerine göre dört farklı başlık altında tasnif edilmiştir. Söz konusu anlam türlerinin sıklıkları belirlenmiş ve yüzdeleri hesaplanmıştır. Sonuç olarak da en sık nitelenen ad türlerinin %25.9 gibi bir oran ile soyut kavramlar olduğu, ikinci sırada %21.2 ile uzamsal varlıkların nitelendirildiği gözlemlenmiştir.

Dr. Ayşe Eda Çelik tarafından kaleme alınan “Odak Ayarlamada Seçim: Uzak Düşüm Sözcüğü Üzerine Derlem Temelli Bir Analiz” başlıklı makalede seçim parametresinin dilsel üretimlerdeki işleme mekanizması, Türkçedeki *uzak* sözcük birimi üzerinden ortaya konulmaktadır. “Uzak” düşüm sözcüğünün ilişki, yer, duygu, fark, zaman,

akraba, olasılık kavramsal alanlarında seçimsel bir öge olarak kullanıldığı tespit edilmekle birlikte olumsuz bir anlamsal ezgiye sahip senaryolar üretme eğiliminde olduğu gözlemlenmektedir. Odak ayarlama parametresi ve onun alt parametreleri olan seçim, perspektif ve soyutlama bileşenleri aracılığıyla yorum ve buna bağlı dilsel düzenlemelerin konuşur ve dinleyende ne gibi bilişsel süreçlerden geçerek anlamlandırıldığı belli bir derlem kullanılarak araştırılmıştır.

*Derlem Anlambilim* başlıklı üçüncü bölümde beş araştırma makalesi mevcuttur. Bölüm, Prof. Dr. Yeşim Aksan'ın "Derlem Temelli Sözlük Yazımı" makalesiyle başlamaktadır. Makalesinde derlem temelli sözlük yazımında derlem kullanım ilkelerini tanıtır derlem çözümleme araçlarını tanıtan Aksan, derlemin niteliğinden sözlük girdisi yazımına kadar uzanan süreçte sözlük yazarının dikkate alması gereken konular üzerinde durmaktadır. 1960'lardan günümüze kadar derlem dilbilim ve araçlarının gelişimini aktaran yazar, sözlük metinlerini oluştururken derlem kullanımında öne çıkan anlam ayrımı, eşdizimlilik, sıklık, örnek cümle seçimi konularını İngilizce ve Türkçeden örnekler vererek işlemektedir. Derlem temelli sözlüklerin sıklık, kalıp ifadeler, eşdizimlilik, sözcük bilgisi, dilbilgisi gibi unsurlar hakkında daha geniş bilgi sunması sebebiyle, eğitim ve özellikle dil öğretimi alanlarında derlem öncesi sözlüklerden daha çok kullanıma uygun oldukları çeşitli başlıklar altında ele alınmaktadır. Derlemin sağladığı bilgilerin, sözlük yazarlarının sezgisel eylemlerine karşı birer örnek olduğu da vurgulanmaktadır.

Prof. Dr. Mustafa Aksan, sıfat tabanlı daralmak/darlaşmak, düzelmek/düzleşmek eylemlerinin Türkçe Ulusal Derlemindeki eşdizimlilik örüntülerini inceleyerek bu sözcük birimlerinin sundukları anlam tercihlerinin bir sözlük girdisi hazırlamadaki etkilerini "Sözcük Anlamı ve Derlem Verisi: Eşdizimlilik Örüntüleri" başlıklı makalesinde ortaya koymaktadır. Üçüncü bölümün ikinci makalesi olan bu çalışma, herhangi bir sözlük yazım sürecinde madde başlarının anlam değerlerinin belirlenmesinde derlem verilerinin ne derece kullanışlı birer kaynak olduğunu savunmaktadır. Bu makale anlam bilimsel bir çözümlemeden ziyade sözlük yazımında madde başı olarak seçilen kelimelere yapılacak tanımların derlemden faydalanılarak nasıl oluşturulabileceğine odaklanmaktadır. Kullanım sıklığı açısından 'daralmak/darlaşmak' eylemleri göz önünde bulundurulduğunda, Türkçe Ulusal Derlemi'nde 'daral-' 1788, 'darlaş-' ise sekiz bağlamda tespit edilmektedir. 'Daralmak' eyleminin eşdizimlileri en çoktan en aza sırasıyla ekonomi, iç, ruh, nefes, yol, alan, zaman vakit olmaktadır. Ekonomik alanda kavramlaşmasında ölçüm değeri vermemekle birlikte boyut azalması ya da küçülmesine işaret etmektedir. *Darlaşmak* eyleminin ise derlemin tümünde sadece somut varlıklarla birlikte kullanıldığı tespit edilmektedir. Bu varlıkların boyut özelliklerinde öncesine nazaran bir değişiklik ifade edilmek istendiğinde *darlaşmak* ifadesinin kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Derlemden elde edilen verilerin, Güncel Türkçe Sözlük ile uyumlu olup olmadığının incelenmesi sonucunda da tanımların kullanımla uyduğu tespit edilmektedir.

"Sözlük Tanımlamalarında Yakın Anlamlılık ve Kapsam Sorunu: Derlem Verileri Ne Öneriyor?" başlıklı makalesiyle Dr. Abdurrahman Kara, belirlediği sözcük seti için bağımlı dizinler üzerinden eşdizimlilik listeleri oluşturmuş ve sözcüklerin temel eşdizimlilik, anlam ezgisi ve anlam tercihi davranışları bu dizinler üzerinden irdelenmiştir. Tahriş olmak/etmek, tırmala(n)ma, zede(n)me örnekleri üzerinden ilerleyen araştırma bu kelimelerin tanımlarının sözlükte aynı ifadelerle yazıldığını keşfettikten sonra tanımların içeriğini bağımlı dizinler kullanarak tek tek incelemekte ve öneriler sunmaktadır. Örneğin 'tahriş' kelimesine bakıldığında, bu kelimenin eşdizimlileri

tahriş olgusunu ortaya çıkaran sebepler, tahriş olgusuna ne tür bölgelerde kendisini ya da etkisini göstereceği bilgisi ve son olarak da tahriş olgusunun bireyler ya da diğer canlılar üzerinde oluşturacağı muhtemel etkiler olmak üzere üç farklı ulamda tasnif edilebilmektedir. Yani 'tahriş', kozmetikler veya kimyasallar gibi sebeplerden meydana gelebilmekte, bölge olarak ciltte, deride, boğazda, dokularda, dilde, midede, bağırsaklarda, ciğerlerde, yemek borusunda, boyunda, böbreklerde görülebilmekte, etkileri ise yanma, kaşıntı, kızarıklık, soyulma, yıpranma, huzursuzluk ve deride dökülmedir. 'Tahriş' kelimesinin anlam tercihleri ve tanım ölçütlerini gösteren detaylı tablolar araştırma içerisinde yer almaktadır. 'Tahriş' kelimesinin, Türkçe Ulusal Derlem'den elde edilen verilere göre bu üç farklı ulamdaki kavramlarla tanımlanmasına rağmen, *Güncel Türkçe Sözlük'te* verilen tanımların derlem verilerinden yoksun olduğu açıklanmaktadır. *Güncel Türkçe Sözlük'te* 'tahriş' kelimesi için oluşan sebep ve bölge anlam tercihlerine değinilmediği, sadece etki anlam tercihinin sonuçlarından yanma hissine değinildiği tespit edilmiştir. Derlem verileri anlam sıralaması açısından yanma hissini sözlükte tırmalanma ya da zedelenme gibi anlamlardan daha önce verilmesi gerektiğine dair ipuçları sunmaktadır. Özellikle yabancı dil olarak Türkçe öğrenenlerin zihinlerinde bir karışıklık yaratabilecek bu durumun çözümü yine ve ancak derlem verilerinin kullanılması ile mümkün olmaktadır. Yazar, madde başı 'tahriş olma'ya "cilt veya vücudun hassas bölgelerinde çeşitli kimyasallar, zorlama ya da sürtünme sonucu oluşan kızarıklık, kaşıntı, soyulma veya yanma hissi gibi belirtiler." tanımını önermekte, tahriş edici madde, ciltte tahriş, boğazda tahriş gibi örneklerle devam etmektedir. Bölge anlam tercihi incelendiğinde tahriş olgusunun üzerinde etkilerini hissettirdiği vücut bölgeleri genellikle hassas organlar ya da dokular olarak ön plana çıkmaktadır ve bu durumun sözlük tanımlarında göz ardı edildiği gözlemlenmektedir. Dolayısıyla yazar sözlük verileri hazırlanırken, tanımlarda, anlam sıralamasında, tanımlıklarda, çapraz gönderimlerde derlem verilerinin önemli bir rol oynadığını, bu veriler göz ardı edildiğinde sözlüklerin kullanıcılar için hem yetersiz hem de kafa karışıklığına yol açabilecek birer araca dönüştüklerini vurgulamaktadır.

Dr. Umut Ufuk Demirhan ve Prof. Dr. Mustafa Aksan'ın ortak hazırladıkları "Türkçe Sözlüklerde Anlam Tanımlarının Sıralamasına İlişkin Gözlemler: Sıklık Bilgisi Temelinde Derlem Çıkışlı Bir Sıralama Önerisi" adlı betimsel çalışmada sözlüklerde madde başlarının sıralanmasında sezgisel yöntem yerine derlem çıkışlı yöntem kullanılarak *TDK Türkçe Sözlük* ve *Ötüken Türkçe Sözlük* ile *Türkçenin Birleşim Sözlüğü* arasında karşılaştırmalı bir inceleme yapılmıştır. Bu incelemede tanımlardaki sıralama farklılıkları tespit edilerek bunlar konusunda ortaya çıkan tutarsızlık ve eksikliklerin sıklık bilgisinden faydalandığında ortadan kalktıkları belirlenmiştir. Sıklık bilgisinin, madde başı tanımlarının sıralanması hususunda önemli bir kaynak olduğu vurgulanmaktadır.

Üçüncü bölümün son makalesi Dr. Gülsüm Atasoy Kolbaşı tarafından kaleme alınan "Derlem-Temelli Sözlükbilim Çalışması: Sözlük Anlam ve Derlem Anlam İlişkisi"dir. Bu çalışmada Kolbaşı, derlem temelli sözcük betimlemesinde üç temel aşama olduğunu açıklamaktadır ve derlem verilerinin nasıl çözümleneceğini örneklerle betimlemektedir. Derlem temelli sözcük betimleyebilmek için kabaca betimlemeye başlamadan evvelki aşamalar, derlem temelli sözcük çözümlene süreçleri ve sözcük girdisine dair bilgilerin derlemden çözümlenmesi aşamaları mevcuttur. Sözlük türünün belirlenmesi, kullanılacak derlemin belirlenmesi, derlem temelli sözcüğün anlamının çözümlenmesi ve bir tanım yaratmak bu süreçlerden en başlıcalarıdır. Dilbilimciler

ile sözlük bilimcilerin ortak çalışmasının önemine dikkati çeken Kolbaşı, artık sözlüklerin derlem temelli hazırlandığını, derlemden alınan ham verilerin hangi kuramlara göre çözümlenip hangi aşama ve kriterlerden geçmesi gerektiğini incelemektedir.

Kitabın dördüncü ana bölümü *Uygulamalı Anlambilim* alanında makaleleri ihtiva etmektedir. Dilbilimin sinir dilbilim, işaret dili, eleştirel söylem çözümlemesi ve dil eğitimi gibi uygulamalı alanları ile anlambilim ilişkisini irdeleyen makalelerden ilki Dr. İpek Pınar Uzun'un "Süreç-içi Sözcük ve Tümce İşlemlerde Anlambilimin Nörodilbilime Etkisi" başlıklı makalesidir. Bu çalışmada sözcük ve tümce işleme süreçlerinde Olaya İlişkin Beyin Potansiyelleri (OİP) verileri takip edilerek konusal roller, imgesel anlam gibi anlambilim bileşenlerinin beyinde konumlandığı alanlar alanyazından örneklerle tartışılmaktadır. Bir anlambilim terimi olan 'anlam bileşeni' dil bilgisinde anlam ve anlam ilişkilerini içeren bileşkedir. Üretici dil bilgisinin ölçünlü kuramında, dil bilgisini oluşturan bileşenlerden birisi olan anlam bileşeninin dönüşüm ve ses bilgisi bileşenlerinden de etkilendiği savunulmaktadır. Beynimizdeki yapısal ve işlevsel dil ağları Broka alanındaki Brodmann bölgeleri ve çevresindeki sinir demetleri üzerinden tanımlanmaktadır. Bir kısım araştırmacı beynin ön yolaklarının anlamsal işleme süreciyle, arka yolaklarının ise dilin bütün bileşenleri ile ortak bir işleyiş içerdiğini ileri sürmektedir. Negatif 400 ve Pozitif 600 gibi Olaya İlişkin Potansiyeller süreç-içi zamansal işleme ve anlamsal bileşenin işlemleri için de önemli rol oynamaktadır. Anlamsal olarak tüm bilgileri algılayamadığımız bir tümce duyduğumuzda, hissettiğimiz anlamsal bozulma Negatif 400 potansiyelini oluşturmaktadır. Kim araştırmacılar anlamsal uyumun söz dizimsel çözümlene ile karşılaştırılması durumunda iki bileşen arasında işleme hızlarının farklılaştığını ve anlambilimin söz dizimden daha hızlı işlendiğini öne sürmektedir. Süreç-içi sözcük işleme sırasında sözcük tanımı, anlamlandırma, algılama sırasında anlamsal bileşen ve işleyen belleğin bu süreçteki rolü alan yazındaki örnekler üzerinden betimlenerek tartışılmaktadır. Özellikle sözlü dilde kelime tanıma, anlama ve algılama süreçlerinde beyinde harekete geçen alanlar bir tümcenin üye ve rol yapısının belirlenmesinde değişim gösterebilmektedir.

"Türk İşaret Dili Sözlükçesinde Gösterimsellik Etkisi" başlıklı makalesinde Dr. Bahtiyar Makaroğlu sadece dilbilim değil, psikoloji, sinirbilim, bilişsel bilimler gibi çeşitli alanlarda pek çok çalışmanın yapıldığı gösterimsellik olgusuna odaklanmaktadır. Gösterimsellik incelemesinde sesbilim-anlambilim ilişkisini betimlemeyi amaçlayan makalesinde Makaroğlu, işaret dilinde nedensizliği sorgulamaktadır. Araştırmacı, sözlükçedeki işaretlerin tek yerine iki elle gösterilmesinin basit bir dürtü olmadığını çeşitli örnekler ile ortaya koymaktadır.

Uygulamalı anlambilim'in üçüncü makalesi olan "Kadın Cinayeti Haberlerinde Kadının Sosyo-Semantik Açından Temsili" Dr. Gülin Dağdeviren Kırmızı tarafından kaleme alınmıştır. Yazar bu makalede 1950-1990 yılları arasında Türkiye'de yayınlanan kadın cinayeti haberlerinde kadının temsili konusunu incelemektedir. Eleştirel söylem çözümlenmesinde Lee-uwen'in sosyo-semantik yaklaşımı çerçevesinde kadın cinayeti haberlerinde söylem çözümlenmesi yapan araştırmacı, çeşitli stratejilerle merhum kadınlara dair bir masum ya da suçlu algısı yaratılarak haber söylemi oluşturulduğunu belirlemiştir. Türk medyasının 40 yılını cinsiyet rolleri çerçevesinde inceleyen araştırmacının bu artzamanlı çalışması Türkiye'de cinsiyet rollerinin zaman içinde nasıl şekillendiğine ışık tutmaktadır.



Dr. Ayfer Su Bergil tarafından kaleme alınan “Yabancı Dil Öğretiminde ve Öğreniminde Anlambilim: Anlamsal Özellik Çözümlemesi” adlı son makalede anlambilimin dil öğretimindeki yeri, yabancı dil öğretiminde anlambilim çalışmaları, anlamsal özellik çözümlemesinin tanıtımı, çözümlenmeye dair örnek uygulama ve etkinlik modelleri, pedagojik uygulamalar tanıtılmaktadır. Günümüzde artık dil bilgisi öğretimi ve çeviri çalışmaları yapmaktan ibaret bir eğitim anlayışından mümkün olduğunca kaçınılmaktadır. Sadece eğitim ya da dil öğretimi değil, küreselleşen dünyanın gereği olarak da kişiler arası iletişim için etkin dil kullanımı lâzımdır. Dil öğrenimi sürecinde öğrencilerin anlambilimsel yetiye sahip olmaları, anlambilimsel çözümlenme yollarını bilmeleri gerekmektedir. Bergil, bu çerçevede eğitmen ve öğrencide anlambilimsel farkındalık oluşturabilmenin yollarını tarif etmektedir.

Ana bölümlerin ardından sekiz sayfalık terim listesi, Türkçe-İngilizce Sözlük olarak okurlara sunulmaktadır. Terimlerin alfabetik sıralanışıyla oluşturulan bu bölümde, Türkçe madde başları İngilizce karşılıklarıyla gösterilmektedir. Dizin kısmı kitabın son iki sayfasında yer tutmakta ve araştırmalarda geçen temel terimleri göstermektedir.

*Anlambilimde Güncel Çalışmalar* adlı eser, Türkçe alan yazındaki boşluğu tamamlayan önemli bir çalışmadır. Eser on yedi araştırmadan meydana gelmektedir. Her bir araştırma okurlara hem zengin birer kaynakça sunmakta hem de karşılaştırmalı incelemelerle ufuk açmaktadır. Hitap ettiği akademik kitle için temel kaynak niteliğinde olan bu eser dilbilim alanına yönelik Türkçe yayınların ivme ile artmasına kesinlikle katkı sağlayacaktır.

#### **KAYNAKÇA**

Baş, Melike (2021). *Anlambilimde Güncel Çalışmalar*. Ankara: Anı Yayıncılık.